

P 124346

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATILA JÓZSEF NOMINATAE**

**ACTA HISTORIAE LITTERARUM
HUNGARICARUM**

TOMUS XXV.

**SZEGED
1988**

Szerkeszti:
GREZSA FERENC és KESERŐ BÁLINT

A kötetet összeállította:
HERNER JÁNOS
SZAJBÉLY MIHÁLY

Technikai munkatárs:
Machan Eszter

B124346

JATE Egyetemi Könyvtár

J000132585

✖

Kiadja
A JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
BŐLCÉSÉSZETTUDOMÁNYI KARA
SZEGED

TARTALOM

<i>Latzkovits Miklós</i> : Bornemisza <i>Electrájának</i> chorusa (Némaszereplők a magyar reneszánsz drámákban)	3
<i>Dömötör Ákos</i> : Hondorff-hatások Keresszegi Herman István exemplumaiban	15
<i>Szörényi László</i> : Epikus témák a pécsi latinnyelvű bukolikában	31
<i>Szabély Mihály</i> : Az anyanyelv helye a 18. századi magyar felvilágosodás haszonelvű világszemléletében	39
<i>Csetri Lajos</i> : Kazinczy poétikájáról	57
<i>Zentai Mária</i> : „Érzékeny dalok” vagy „poétai román?” (Csokonai Lilla-ciklusának kötetkompozíciója)	91
<i>Lóczy István</i> : A nemzet Vörösmarty műveiben	109

KISEBB TANULMÁNYOK ÉS SZÖVEGKÖZLÉSEK

<i>Lázár István Dávid</i> : Kisérlet a római Collegium Hungaricum megalapítására (1578–1579)	135
<i>Szabó András</i> : Herczeg Ferenc (1598) – Szikszai Fabricius Balázs tanítványa Sárospatakon	145
<i>Keveházi Katalin–Monok István</i> : Egy Sleidanus-kötet története (Adalék Lőcse művelődéstörténetéhez és a tizenöt éves háború eseményeihez)	151
<i>Ótvös Péter</i> : Illésházy István följegyzései (<i>Acta bellica Anno 1604 et 1605</i>)	165
<i>Csonka Ferenc</i> : M. Csulyak István ismeretlen levele sógorához, Váczai Gergelyhez	179
<i>Húbert Ildikó</i> : A pápai énekeskönyv-töredék	183
<i>Gömöri György</i> : A fiatal Coccejus magyar barátai és tanítványai	189
<i>Németh S. Katalin</i> : Adalék II. Apafi Mihály házasságához	197
<i>Gerhát Ágnes</i> : Döbrentei Gábor kiadatlan naplótöredéke	201

B 124346

KEVEHÁZI KATALIN - MONOK ISTVÁN

EGY SLEIDANUS-KÖTET TÖRTÉNETE
Adalék Lőcse művelődéstörténetéhez és a tizenöt éves háború
eseményeihez

Könyvtárunk antikva-gyűjteményének számbavételekor egy kötet, Johannes Sleidanus *De statu religionis et reipublicae Carolo quinto Caesare commentarii* (Argentorati 1556. mense septembris, Fratres Rihelii, in quarto) című munkájának, több oldalas XVI. századi bejegyzései keltek fel érdeklődésünket. A szöveget elolvasva úgy találtuk, hogy számot tarthat a XVI. századi művelődéstörténet kutatóinak érdeklődésére is.

A szerző Johannes Sleidanus,¹ a XVI. század ismert történésze 1506-ban született. Iskoláit Liegeben, Kölnben és Leuvenben végezte, majd Orleansban jogi Licentiatust szerzett. Tanítványa volt Johann Sturmnak, akivel állandó levelezésben állt Sturm haláláig. Sleidanus pályája alakulásának történetét jórészt e levelezésre támaszkodva írta meg a szakirodalom. Franciaországban 1544-ig élt, s I. Ferenc diplomáciájának szolgálatában a schmalkaldeni szövetség egyik aktív diplomatája volt. Korán felismerte, hogy V. Károly nem lesz hajlandó lényeges engedményekre a reformációval kapcsolatban. Ugyancsak a Sturmmal folytatott levelezésből derül ki, hogy már az 1530-as évektől gyűjtötte anyagát a reformáció története megírásához. 1544-ben visszatért Németországba, s a 40-es évek végén hozzalátott a gyűjtött anyag rendszerezéséhez, s feldolgozásához. A mű első kiadása 1555-ben Strassburgban Wendelin Rihel nyomdájában látott napvilágot. Könyvtárunk tulajdona e mű második kiadása.

Az ajánlásban, mely Ágost szász választóhoz íródott, így fogalmazta meg munkájának célját: "De religione quidam potissimum et imprimis est institutum opus, verum politica tamen etiam propter ordinem inserenda putavi." "... ab eo tempore, quo Lutherus Indulgentias venales oppugnare coepit, initium sumens..." évek szerint haladva dolgozza fel a reformáci-

ós eseményeket: "Quibus autem id rationibus effectum sit, quid pontifices, quid accadaemiae, qui reges atque principes moliti sint, quomodo suam ipse (Luther) causam, coram Caesare principumque concilio defende-rit, ... quae sint excitatae persecutiones atque supplicia, quae facta foedera et coniurationes, quomodo non per Germaniam tantum, sed aliis etiam in locis haec fuit propagata religio."

A mű a XVI-XVII. század folyamán számos kiadást megért, több nyelvre lefordították, s fontos, forrásértékű munka a reformáció történe-téhez.

A birtokunkban lévő példány sorsa

Az első tulajdonos, akiről a kötetből tudásunk van, 1570-ben bekötötte a könyvet (fatáblás, későreneszánsz motívumokkal díszített bőrkötés), super ex librisként pedig az "A C L" kezdőbetűket, s az "1570"-es évszámot nyomtatta rá. Ha a super ex librisben szereplő "L" feloldása "Leutschoviensis", mint ahogy a többi tulajdonos az, akkor a kötet 1570 körül kerülhetett Lőcsére. A kötésről sajnos nem tudtuk eldönteni, hogy hazai műhelyben készült-e. Nem tudjuk mikor vásárolta meg a könyvet Casparus Cromer, de a super ex libris "A"-ját feltehetően ő üttette át "C"-re, s így kézenfekvő a feloldás: "Casparus Cromer Leutschoviensis".²

Tőle Bartholomaeus Bogner³ vette meg a könyvet, s ő 1582. május 3-án eladta Casparus Steinnek, aki talán album amicorumnak is szeretne volna használni. Erre lehetősége lehetett, mert a mű előtt és után üres lapok is voltak, s erre utal, hogy már Bogner is az eladás alkalmával öt disztochonból álló epigrammát írt ajánlásképp. Ugyanebből az évből egy másik bejegyzés is található a hátsó tábla belső oldalán, amely szintén Steinnek ajánlva íródott.

Bartholomaeus Bogner bejegyzése a címelőzéklap recton található:

Casparus Cromer hoc Schleidanj nobile scriptu,

Bognero fratry vendidit aere suo.

Casparo Verum tribuit Bognerus amico

Hoc iterum precio quod dedit arca suo

Sed ibj cognomen cum sit Stein, per lege scriptum

Nam quae sit fidej stantis origo refert.

Effuso velutj firmarent dogma cruore

Christicolae liber hic ordine namque canit.
Vt tua seruetur Clemens Ecclesia Christi
Qui viuis, regnas annue, uiua precor.
Suo optimo amico Casparo Stein
Bartholomaeus Bogner suis temporis cum vendidit scripsit
Anno 1582 May 3.

A már említett másik bejegyzés:

Pia precatio
et de te nemo me siue reuellat
in uita, sum tuus inque nece
in cunctis quod habet mea uita diebus
SVMTVVS in terra sum tuus inque mari
in dulcem cum claudo lumina somnum
a strato quando resurgo meo
utque tuus maneam saluator Jesu
Effice te praeter, nam nihil nulla salus.
Suo Charissimo affini Casparo Stein scripsit
Daniel Teppicher Leutschouij Anno 82 (1582)

1592-ben Daniel Chytraeus⁴ vásárolta meg a könyvet 150 dénárért. Possessor-bejegyzése a címlap rectóján: "Sum ex libris Danieli Chytrei sive Coppiferi Leutschou. Anno 1592. Const. 150 d." 1596-ig biztosan az ő tulajdonában volt, mert ez évből még vannak bejegyzései. Ezeket alább külön szeretnénk bemutatni.

A könyv következő tulajdonosáról csak feltételezéseink vannak. Minden valószínűség szerint egy iglói ismeretlen vásárolta meg a kötetet, (vagy Chytraeus költözött Iglóra),⁵ mert a címlap recton a következő bejegyzés található: "Comparauit Neocomio 3 (...) anno 1603 24 April" (a pénzegység nevét nem tudtuk elolvasni). Ugyanettől a kéztől még egy beírást találtunk a mű utolsó lapjának versóján: "Anno 1603 Leutschouiam veni circiter 4 hora 5 Mai ibidemque die altero quod 6 hora erat a D. M. Zacharia N. S (?) receptus" - erről azonban nem tudjuk, mire vonatkozhat.

Ezután név szerinti tulajdonosát már csak a XVII. század második feléből ismerünk, bár a margináliák sokfélesége nem hagy kétséget affelől, hogy a kötetet többen forgatták.

1683-ban Christopher Plochius tulajdonában volt a mű, erről tanúskodik a címlap rectóján lévő bejegyzése: "Ex libris Christopherei Plochij Silesij Ab Anno 1683 Cujus Symbolum Christi Puroue Sanguine manu propria." Ő feltehetően odaajándékozta testvérének (?), Nicolaus Plochiusnak. Utóbbinak beírása az "a iiiij" folio versóján: "Me sibi appropriat Nicolaus Plochius Ab Anno 1685 Die 20. Martii."

E családtól vásárolta meg a könyvet az általunk ismert utolsó possessor, 1713-ban: "Comparatur bono Jure a Successoribus Plochianis per me Casparem Okolicsányi⁶ Anno 1713 Mense Octobris." A címlap rectóján lévő bejegyzés az ő kezével így folytatódik:

"Symbolum Christus Oppressorum Defensor Et Liberator
Et Cedunt Omnia Diligentia Et Labori."

Itt térnék rá a kötetben lévő margináliák és szignálatlan bejegyzések rövid ismertetésére. Az előzőekben felsorolt tulajdonosok közül kettőnek a margójegyzeteit véltük azonosíthatónak. Nicolaus Plochius három helyen az éppen tárgyalt évhez chronogramot rögtönzött, tartalmilag azonban számunkra nem megfogható értelemmel. A legtöbb széljegyzet Okolicsányi kezétől maradt, de túlnyomó többségében a szöveg ismétlése, ritkán utalás más oldalakra, ahol az őt érdeklő személy neve már előfordult. Személyes véleményét egy helyütt fogalmazta meg hangsúlyosan, ahol Sleidanus Joannes Tecelius dominikánus szerzetes (meghalt 1519)⁷ vallási nézeteit írja le. Okolicsányi e helyen "felkiáltott": "O blasphemia Teczelij!"

Rajtuk kívül három XVII. századi kéz írását véljük felfedezni a margón, illetve az utóvédapon. Közülük az egyik csak "Nota Bene"-jellegű jegyzetekkel élt, egy másik az utóvédlap rectójára a következő két sort írta:

"Vivo tibi moriorque tibi, dulcissime Jesu:
Mortuus et vivus sum maneoque tuus."

A harmadik ismeretlen bővebb széljegyzeteket írt a szöveghez, ezek egyrészt tartalmi ismétlések, de több helyen állást foglal az éppen tárgyalt eseménnyel, nézetekkel kapcsolatban. Ezekből kiderül, hogy egyértelműen lutheránus, és főleg Zwingli tanaival nem értett egyet. Szinte mindenütt, ahol Zwingli neve előfordul, ott a margójegyzete elmarasztaló hangú: Folio 15b. "Anno 1520. Ortus Zwinglij eiusque Haereseorum"; Folio 65b. 1523-as eseményeknél: "Jam autem Zwingliani in plurisque a Luthero

discrepant et ideo sunt praeceptiones deteriores"; Folio 82a. 1529: Marburgi colloquium tárgyalásakor: "NB Heu mihi quam dispares habemus hodie Zwinglianos, quod fere in omnibus iam articulis a nobis discordant, atque Alcorano Turcico sunt similiores quam nobis"; Folio 95a. 1530: az Úrvasora-viták kapcsán: "Heu mihi quam crebro stigmatiam et degererem notas Zwinglij Sobolem quod hodie nil minus quam nobiscum conveniunt" - panasolja fel Sleidanusnak.

Zwingli követőinél jobban csak a katolikus püspököket ostromozza, mint például a szereztetési ige interpretációja körüli vitákkal kapcsolatban a 65a folián írt jegyzetében (1525): "Heu Sceleratum interpretem, Mali Corui, malum ovum".

A negyedik kéz, amelyet el tudunk különíteni a többi írástól (XVIII-XIX. század fordulója körüli), a hátvédlap rectóján egy olyan "pikáns" történetre hívja fel figyelmünket, amely a mű 208a folióján olvasható, s amit Okolicsányi is "NB" értékű kiemeléssel illetett. A történet regénybe illő, ám a hívő lelkeknek tanulságos: 1544-ben György szász választó testvérének, Henriknek megtetszett egy Éva Trotina nevű "...puella quaedam elegantia forma, genere nobilis...", aki várandós lett tőle. Hogy a dolog ki ne derüljön, megszervezte a lány halálának és temetésének lebonyolítását. Egy viaszból és fából készült figurát temettetett el, s lelkéért imádkoztatott hosszú ideig. Közben a hölgy Stauffenburgban rejtőzködött s hét gyermeket szült Henriknek. Az ismeretlen tulajdonos bejegyzése szerint: "Funes Évae Trotinae ridiculum (fuit) et cum prophanatione Religionis Pontificiae" - annál is inkább, mert a "báb-hölgyet" ferencesek temették. Okolicsányi megjegyezte a margón: "Funes ridiculum et prophanum."

Daniel Chytraeus a lőcsei reformációról

A kötet bejegyzéseinek legnagyobb részét Daniel Chytraeus beírásai teszik ki. A belső borítólapon található terjedelmes bejegyzés a "Reformatio doctrinae Anno (15)93. Leutschoviae" címet viseli. Ezt a beírást nem szignálta lejegyzője, azonban az írás minden kétséget kizáróan megegyezik a további bejegyzéssel, amelynek végén már ott van az aláírás: Daniel Chytraeus.

A szöveg közlését adalékul szánjuk a lőcsei reformáció korai szakaszának történetéhez, amelyre vonatkozóan igen kevés adatot találtunk az

ide kapcsolódó egyháztörténeti szakirodalomban.⁸ Így a Chytraeus által ismertetett eseményeket, és azok szereplőit is csak részben sikerült azonosítani.

Reformatio doctrinae. Anno (15)93. Leutschoviae

Multis annis in hac urbe gliscebatur, et pullulabat Sacramentarijmus: nemo tamen manifeste vel in Ecclesia vel schola defendendum suscepit, nisi quod quidam Rabulae, Zribelij offam inhiantes illiusque largitate adducti in Angulis susurrantes passim nostram Religionem carpebant, ex quibus fuit primarius Valendorffius, Lang, et Paulus Kremerus, sed hi idiotae. Tandem extra ultraque, re tractata diuque deliberata, accessione scholae facta, Mesrishio Moraviae oppido adducitur Johannes Mylius Iglaiensis,⁹ idque hortatu Lammiij pastoris Keismarcensis, et Leibicensis Hortensii. Hac fenestra patefacta, quod diu multumque illud consortium coherat (?), inter quos erat et Pastor Leutschouiensis Antonius Platnerus,¹⁰ in Lucem producit: Mylius enim licet obnixè quod sensit ad populum excusaret et dissimularet, pro gnebio Augustanae Confessionis Assecla se Gerens: tamen cum nil simulatum diuturnum sit, id diu clam esse non potuit, aut latere. Postquam igitur iste Mylius fere hic egisset radices, et biennium errorem celasset, apertius deinde sensim in schola et alibi dogma Sacramentarium disseminabat, defensabat, laudabat, praesertim de Persona Christi vere Lutheranam suam opinionem esse asserens, contrariam vero falsam Entychianamque Fraude detecta. Vulgus ideo infremuit, ut passim armis rem decidendam esse vociferarentur, illi in faciem conviciarentur: attamen quia convincere num ex plebeis, erroris nemo poterat, tolerare coacti sunt. Interea autem ingenio Eurybato iste, et volubili procaei linguae confisus, opinionem mordicus tuetur, atque etiam contradicentes ferro ignique, praesertim me, quippe qui unus in faciem illi contradixi persequitur. Hocque inter Cives et patronos hujus Mylij dissidium duravit fere annos totos tres. Cives, jactantia Mylij et obstinata mea, magis magisque exasperabat, ut tandem varijs illum machinis attentarent. Flagrante igitur dissidio, cogita Synodij eperies quarta octobrij, ad quam pastor D. Sturmius, duo senatores, et aut de...ulibus cum ipso lectore amandantur, ut ibi decideretur istud Religionis negotium. Mylius de Religione primo interrogatus, dolose occultabat errores sed quoniam omnibus in manibus, erant ejus dictata, fallere non potuit; ideo

urserunt ut quibusdam articulis ne eum usum singulari opera consignat subscriberet. Quod cum detractaret, haereseos de communi sententia contemnatur Domum reversus conditione privatur. Hac occasione Laus Deo, Clauinismus, qui jam manifeste in nostra schola et urbe Ragnabat iterum exterminatur pristinaque veritas suum vigorem accepit Deus faxit ut in perpetuum duret. Amen.

Daniel Chytraeus a tizenötéves háborúról

A könyv címelőzők- és hátvédlapjain, illetve a hátsó borító belső oldalán még két hosszabb bejegyzés található, amelyek szintén Daniel Chytraeustól származnak. Ezek a tizenötéves háború 1593 és 1596 között történt eseményeit mondják el. Az első (ez a már fentebb említett, aláírással ellátott bejegyzés) a füleki vár ostromát, a második az 1594-96-ban történeteket tárgyalja. A leírásból kitűnik, hogy Chytraeus nem szemtanúja volt az eseményeknek (feltehetőleg György nevű testvére elbeszéléseiből tájékozódott, akiről megemlíti, hogy résztvett a hatvani csatában), de jólértésültségét bizonyítja, hogy a történeti szakirodalomból általunk is ismert, vagy könnyen ellenőrizhető történeteket ismertet, hanem is a ma elfogadott időrendben.¹¹

Anno 1539 hanc arcem Fillek Turcae occuparant (!), obtinuerunt annos continuos 54.

Expugnatio Arcis Fillek

NB

Anno 1593. Laus Deo ter optimo Maximo, postquam praecedenti Turcicis imperator denunciacionibus maximam orbis Christianj partem ita examinasset, ut attonitis similes tremarent. Accessit quod in Croatia felici successu arces aliquot expugnaret atque manifeste jam minaretur Urbibus Germaniae, nec non etiam hujus nostrae urbis Leutschouiae domos, ceu ditionis suae, praefectus arcis Fillek, quem Beckj vocant, nonnullis deputasset, hoc anno, praemissis Comitij Posoniensibus ubi res deliberata est, atque etiam hujus districtus procerum Conventum in Leles peracto: scriptus est exercitus de Inquillinis regnj coactj simul omnes Nobiles, atque ita suscepta expeditio in Turcas. Aliqui aestimarunt Numerum mili-

tum ad quinquaginta millia sed his praeter solitum ilitem accessit eques Germanus ad quingentos. Istae copiae deductae primum Sixoniam (!) Castra posuerunt. Bassa arcis Temisvar, ad fines nostros accedens excursionibus primum regnum, deinde aperto Marte tentare volens, multitudine insolita militis oderratus (?) retro cesit. Re cognita proceres, atque copiarum Exarchos seu Dynastes (Generalem nostri vocant) (**a margón**: Christophorus a Teufenbach) posuerunt (?) castra versus propugnaculum Turcarum (**szakadt**) receptaculum praedonum et vastatorum, qui assiduis excursionibus regnum hoc sunt depopulati atque negociatoribus, viatoribusque de die ac nocte insiduatj. Hoc intra diem naturalem primo machinis bellicis acriter concusso, irruptione captum (factum ... die novembris 1593) incendio dirutum, atque ita saevitia nostrj militis exacerbatisissimi solo cegnatum est. Hinc statim progressus exercitus ad vicinam arcem Fillek, munitissimam, atque praesidio comaeatu naturalique loci commoditate apprime robustam atque firmatam, eam validissimis tormentis expugnare attentantes, fere indesinenter totis diebus duodecim, nil obtinuerunt. Tandem transfosso muro cum praesidiarij sibi metuerent, atque ruinam restituere velent, nostri hoc cognito, superiorem ruinosae partis murum excusserunt, cujus ruina ad ducentos homines cecidit. Hoc damno praesidiarij adductj, deditionem fecerunt. Idque factum quinto calendae, decembris, hoc est. Vigesima septima decembrj (!). Ea arce Germanico praesidium munita, mox procedentes praesidium Divin (!) deditione quoque coeperunt, atque Setshin (!) propugnaculum quoque ut ajunt munitissimum obsidione cinxerunt. Prima decembrj pars nostrj militis redijt ex castris a capta Fillek dicens se ideo dimissam esse, quod major sit numerus copiarum, quam rej necessitas postulet, utpote cui fit quotidie nona accessio. Deus propter nominis sui gloriam quod caepit provehat, ut agnitio nominis illius crescat, multique excoecatj furore mahometico ad veritatem Evangelicam atque haereditatem vitae aeternae perveniat. Nosque liberatj metu et jugo Servitutis Tyrannis libere serviamus Deo, nostrj posterj ad Laudem Dej erugenti (?) in salua sanita, illibata et intacta Evangelij veritate, Amen.

Daniel Chytraeus seu Knolleus

Sequenti anno Mense septembri (!) Turca coepit omnium munitissimum propugnaculum Rab Latinis Iaurinum ductum sed proditione. Nam Ernestus Comes ab Hardek proditione deditionem fecit. Anno 94. plura de his quaere ultimo folio.

(Az utolsó lapon)

Res gestae in his partibus anno 1594.

Statim sub veris initium annj 94, copiae Ungarorum et Germanorum, alias in praesidijs collocatae conjunctae, quibus accesserunt Mille, quos vocant, Cataphractj, pars Silesij, pars Marchiari, sane bellicosissimj, et peditum tria millia omnes recens ex Germania adductj juxta suppetias statuum et Nobilium, procerum, urbium et oppidorum 13, Sepusij, Statim Ciuitatem Hadvam (!), non quidem moenibus, sed aggeribus, vallis, et id genus alijs munimentis roboratam et communitam adortj sunt. Eo cum praemissariae peditum copiae venissent, praesidiarius extra urbem in propugnaculus positos, illico et fere primo aggressu expulsos urbem compulerunt captis et dirutis illorum propugnarent. Ibi si reliquus (!) miles praemissarijs statim subvenisset (!), primo aditu portas expugnare et urbem capere potuissent, sed Dynastes a Teufenbach his revocatis, primum capit metu (?) atque tam cunctanter oppugnare ut publice venditaretur ipsum aureis montibus corruptum fuisse. Imo addebatur, quod et sit conspectus in ipsa oppido Hatvan. Ideoque paulo post solutis castris miles dimissus est, re omni infecta sub hoc praetextu, quod profugissent cum nobilibus satellites der drabanten (!), atque quotidie imminutus sit castrorum numerus ita ut minime fuisset sufficiens aut par Turcarum castris. Interea tamen Comes a Mansfelt capit Strigonium Germanice Gran.

Anno 1595 sub Mensem (!) Julim (!) Archidux Maximilianus cum manu valida has oros ingressis comitabatur primum principem, Archiducis Caroli Stiriae principis, filiam in Transsylvania, desponsatam Sigismundo Wadae Transsylvaniae, qui quidem paulo post Moldaviam universam, der ganz walachen vnd Schwartz Molda (!) (ut Modernj vocant) in suam potestatem redegit, subactis sibi Marum provinciarum Dynastibus: Maximilianus vero prope Arcem Tucaj (!) fere totos Menses tres commoratus, nil prorsus Egit: tum promotis castris sub veris decursum versus Agriam et ibi cunctanter egit. Denique Hyeme jam ingruente debellavit propugnaculum Miclush (!), quod et vastavit ferro ignique, fugatis prius ex eo praesidiarijs, tum accessit arcem Solnak, sed nil tentavit, verum statim tertio die postquam accessit, recessit, ita ut nec phalera muralj aut tormentuario globo exterruisset, ita ut et Turcae inclamasse illis dicatur. Recedite domum vos conviviones ad vestras pellices, ne ab alijs contemnerentur: satis diu jam hic feriati estis. Cassoviam itaque rediens exercitum

dimisit, atque ipse in Germaniam redijt, extracto ibi Cassoviae Templo ad usus pontificios. Nos quidem omnes sperabamus, hunc redemturum. ... verum bella illa spe tota aestate frustra lactati sumus. Transsylvanus sub verum stempus (!) assidua oppugnatione obtinuit validissimam arcem et urbem Lipam, quam paulo post Turca armis et insidijs attentarat (!), sed frustra. Nam fide Germanorum quod (?) in presidijs ibi vocatj sunt servata est. Is quoque statim sub initium Anni 96 Temiswar obsedit sed repulsus est.

Anno 1596 Reductis ex Silesia Equitibus mille et septingentis peditibus bis mille et trecentis. Mense Augusto die 26, congregatis etiam praesidiarijs et Inquillinis omnium ordinum atque ex castris quoque ad Budam accersitis quindecim Millibus ut fertur est aggressus iterum Christopherus a Teufenbach, hujus regni Dynastes arcem et oppidum Hatvan. Interea occupat Archidux Maximilianus Amplissimum et locupletissimum oppidum Vaciam, atque illud, siquidem tantummodo monasterium in illo erat, a Turcis propugnaculis et moenibus fossisque et alijs necessarijs corroboratum, et oppidum totum aggere circumdat communitque Aquaeductionibus ex Danubio. Ab hoc opere dum Turca eum depellere conatur, memorabili strage Maximilianus eodem Mense Augusto repulit, opusque confecit, ut rediret (?) receptaculo si forte aliquando adverso Marte depugnaret. Hac tempestate quoque in Croacia Erupta est Turcis munitissima Arx Clissa, martinea (?) Krissam alij nominent ope, ut ajunt, et auxilio venetorum. Hinc maximilianus obsidione cingere coepit praeter omnem spem et expectationem. Arcem et oppidum Hatvan: quam Machinis bellicis valide concussam, intra monstruum spacium (Deo Maximo optimo sit laus) et occupavit ad interneccionem caesis omnibus praesidiarijs. Ajunt ibj magnam vim pecuniae aliorumque bonorum refertam esse capta est Hatvan Haec 3 die septembris.

(Az utolsó mondat mellett a margón:) Interfuit frater meus Georgius et ex sonore nepos Daniel Hibner.

Ab expugnatione has statim castra moverunt ad Munitissimam arcem Zolnok, quam postridie ejus diej et subegerunt sibi fuga enim sibi praesidiarij consuluerunt, perculsi et teritj crudeli Interneccione Hatvanensium, ubi suas cum fortuna, Infans cum parente jugulati sunt praemissarius autem miles obsederat biduum priusque rescirent deseruisse arcem Turcas. Ab Arce Zolnok illico praemissarij milites circiter 20 000 (viginti mille) deducti sunt Budam et Pestium: donec Hatvanj et Zolnacj urbes constitutis secutus est Dux Maximilianusque futurus sit hujus obsidionis eventus Dies (?) docebit. Deus Optimo Maximo bene vertat.

(Az utóbbi két mondat mellett a margón:) vera fuerunt haec.

Hinc promotis castris sub Jaurinum, Maximilianus nostrum Dynasten Teuffenbach vix sive tribus millibus in hec ores deseruit. Interea Turca cum 300 000 obsedit Agriam quam nocte dieque oppugnatam proh dolor tandem obtinuit. Qua amissa quamvis nostri vives (?) iterum conjungerent atque tandem etiam opponerunt exercitum: tamen post exigua ... velitationes quod feliciter cesserant, turpiter fugam dederunt velutis terrorijs et Michinis bellicis alijs bonis praedae Hostium et ut pleurimj detestati sunt, Nemine fugante. Deus Nostrj misereatur.

A könyv történetének további szakaszait sajnos nem ismerjük, így azt sem tudjuk, mikor és hogyan került a JATE Történeti Intézetének könyvtárába, ahonnan az 1982. év tavaszán vettük át a Központi Könyvtár antik-vagyűjteményébe.¹²

Jegyzetek

1. Életrajzát az **Allgemeine Deutsche Biographie** (Red. von R.v. Liliencron und F.v. Wegele. 56. Bd. 1875-1912.) alapján foglalkozunk össze.
2. 1563. november 9-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, s 1571-től 1577-ig haláláig a lőcsei iskola rektora volt. Ld. Jan Rezik-Samuel Matthaoides, **Gymnasiológia**, Bratislava, 1971. 317., 412-413.; Ladislaus Bartholomoides, **Memoriae Ungarorum qui in alma condam Universitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt ...** Pesthini, 1817. 98. és Hain Gáspár **lőcsei krónikája** (Sajtó alá rend.: Bal Jeromos, Förster Jenő, Kauffmann Aurél), Lőcse 1910-1913. 125. A tulajdonos a Cromer fia volt, akit ugyancsak Caspar Cromernek hívtak. 1565-ben született, Wittenbergben 1595. szeptember 12-én iratkozott be, 1621-től 1630-ig városi tanácsos, 1630 és 1633 között pedig bíró volt. Valószínűleg 1633. év végén halt

- meg, az új bírót 1634. január 9-én választották. Ld. Rezik és Bartholomaides idézett helyeit és Hain i. m. 156., 168., 182-183. és 190.
3. Brassói származású evangélikus prédikátor, aki 1544-1556-ig biztosan Lőcsén volt mint iskolaszervező. Ld. Rezik-Matthaeides i. m. 411. 1556. augusztus 18-án Iglóra távozott lelkésznek: "Die 18 Augustj dominus Bartholomaeus Bogner Concionator Leuchoviae primus inter augustae Confessionis, relicta Leuchovia profectus est Novocomium ad officium Pastoratus Ecclesiae." Hain i. m. 103. Pákh Károly, **Az iglói ág. hitv. ev. főgymnasium története.** Igló, 1896. erről nem tud.
  4. 1579. november 9-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre. Ld. Bartholomaides i. m. 72.
  5. Chytraeus alább idézendő bejegyzésében ismerteti "Joannes Mylius Iglauiensis" szerepét - nem lehetetlen, hogy róla van szó. Myliust ismeri egyébként Rezik-Matthaeides i. m. 316. Életrajzát röviden ismerteti Kovács Sándor Iván-Kulcsár Péter, **Szepesi Csombor Márton Összes művei** (Régi Magyar Próza Emlékek I.) Bp. 1968. 16.: Késmárki diák, aki 1557-ben született. Ugyanitt volt 1595-1598. közt iskolamester, majd haláláig, 1630-ig az elblagi iskola élén állott.
  6. Bruckner Győző, **A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben.** I. köt. 1520-1745. Bp. 1922. A kötet említi ugyan az Okolicsányi családot, de Gáspárról nem esik szó benne.
  7. Jacob Christoff Beck-August Johann Buxtorff, **Neuvermehrtes und Geographisches Allgemeines Lexicon.** Basel, 1744. 6. Bd.
  8. A következő kiadványokat vizsgáltuk ilyen szempontból az eddig idézetteken kívül: Kupec Lykurg, **A lőcsei evangélikus gimnázium története.** Lőcse, 1896., Daxer György, **A külföldi iskolalátogatás hatása a hazai protestáns nevelésügy fejlődésére, kapcsolatban a hazai protestáns gimnáziumok történetével (1520-1790.).** Békéscsaba, 1909. Demkó Kálmán, **Lőcse története I. Jog-, mű-, és művelődéstörténeti rész.** Lőcse, 1897.
  9. Ld. az 5. sz. jegyzetet.
  10. Rezik-Matthaeides i. m. 317.

11. Chytraeus adatait összehasonlítottuk a **Magyar Történeti Kronológia** II. (Szerk. Benda Kálmán). Bp. 1982. adatsorával, de Chytraeus természetesen említ olyan részleteket is, amelyek nem szerepelhetnek e munkában, s amelyeket nem részletezik a magyar történeti kézikönyvek vonatkozó fejezetei sem.
12. Jelzete: Ant. 134. A vele egy időben érkezett könyvek többsége a boldogkő-váraljai könyvtárból származik, ahonnan a második világháború utáni szekularizáció és vagyonek Kobzás alkalmával kerültek el.